

Hans Svensen

Nyborgpræsten, der endte som birgittinermunk

Af Preben Hahn-Thomsen

Når man over den store svenske sø Vättern sejler ind mod Vadstena, ser man ret, hvor klosterkirkens vældige krop ruger over staden; endnu i vor tid dominerer klostret byen. Men i unions-tiden dominerede det hele Norden; her var det forenede Nordens kulturcentrum. I dette kloster døde d. 16. februar 1511 en munk omtrent 65 år gammel, og i krøniken *Diarium Vaztenense* satte klostret ham en minderubrik:

„Anno dmni mdxi In crastine sancti sigfride conf(essoris) et ep(iscopus) obiit frater Johannes swenonis dacus Anno sue profess(ionis) XXV“ (Dagen efter bispen og bekenderen sankt Siegfrieds dag døde bror *Hans Svensen* fra Danmark i sit klosterlivs 25. år). Når bror Hans' danskhed fremhæves, er det sagtens for at skelne ham fra en 101 år ældre munk af samme navn, der var kommet fra Strängnäs, thi Vadstena var interskandinavisk. Siden stifterinden, den hellige Birgittas kanonisation 1391 havde hendes orden bredt sig over Nordeuropa i eksplosiv hast og med Vadstena som centrum og klosteret var blevet det forenede Nordens største helligdom. Her kunne politiske modstandere samles i fælles hyldest til Nordens helgeninde; i hendes glories glans blev indrømmelser fra nederlag ændret til fortjeneste. Det forenede Norden havde ved Birgitta opnået næsten himmelsk sanktion.

Senmiddelalderen, tiden fra den sorte død til kirkespaltningen, er både religiøst og kulturelt en nedgangsperiode i Europa; det tog generationer at udligne tabene efter pestens grufulde åreladning. Kun i Norden oplevede vi det modsatte, en vækkelse på alle positive felter i samfundene. Den vigtigste årsag hertil var sikkert

Birgittinerordenen; fra Vadstenas officielle indvielse i oktober 1384 grundlagde den på godt 100 år 27 datterklostre*), og dog var der stadig i moderklostret lange ekspektancelister over kvinder og mænd, der ønskede at indtræde. Deriblandt var den højeste magtelite; dronningerne Margrethe og Fillippa lod sig optage som oblater (verdslige lægsøstre), og også Christoffer af Bayern blev 1442 verdslig lægbror. Med dette i erindring forstår man bedre, at en litterært interesseret dansk sognepræst kunne ønske at indtræde i denne ordens højborg – det er for så vidt mærkeligere, at det også lykkedes for ham.

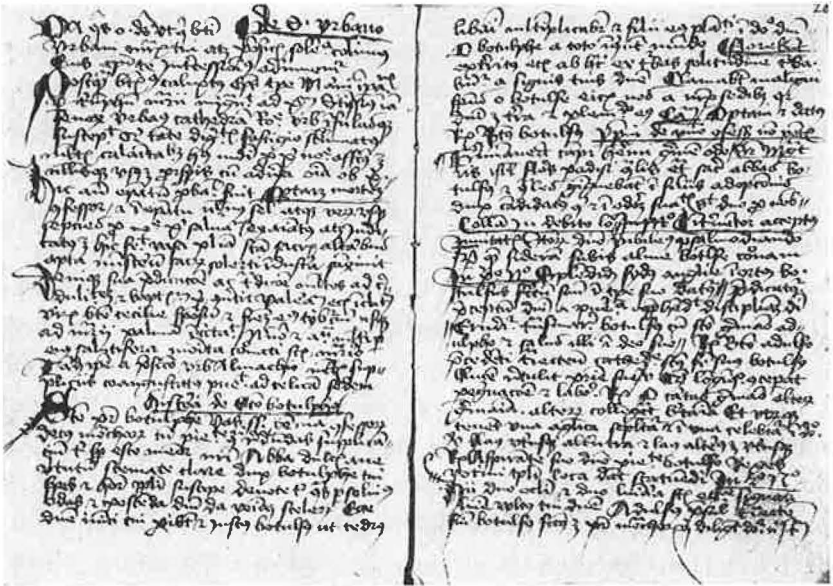
Første gang, vi hører om *Hans Svensen*, er 1469, hvor ærkebisp Tue Nielsen Juul af Lund beretter, at „D(ominus) Johannes Suenonis p(er)petuus vicari(us) n(ostre) Lunden(sis) ecclesie“, (Vor residerende kapellan ved Lundekirken Hans Svensen) agter sig til Köln for at studere. Dokumentet, der er udstedt i Lund d. 5. februar, er et „viaticum“, en passérseddel, der desuden sikrede kost og ophold; det meddeler også, at ærkebispens selv har præsteviet herr Hans, og da 20 år var „kanonisk alder“ ved ordination, og der desuden er tale om embede ved selve domkirken, må Hans Svensen da have været 23–25 år. Sandsynligvis er han altså født omkring 1445, og både hans ordination og de talrige østdanske gloser, vi finder i hans bøger, tyder på, at han var skåning. Hvad hans studier omfattede, og om han overhovedet nåede at fuldføre dem, ved vi ikke; i universitetets matrikler findes ingen nordiske studenter for disse år, men studierne kan naturligvis have været af mere omfattende art. I hvert fald har han 1472 fået kald som sognepræst i den fynske købstad Nyborg, dengang en by i stærk opkomst.

Ganske vist var Nyborgs politiske betydning forbi, men dens økonomiske var i des stærkere vækst; byen drev udstrakt handel, havde d. 11. november 1446 fået købstadsrettigheder og var også

*) Dette, det højeste antal fuldtudbyggede abbedier, nåedes 1497.

selv blevet større. Den havde bredt sig fra Knud Prislavsens gamle by ved Helletoften over fjordens 2 inderste holme og ved opfyldning samlet disse til en ny bymidte. Her rejstes i begyndelsen af 1400-tallet byens ny kirke viet Vor Frue, der skulle afløse den gamle „Hellekirke“ viet „Alle Helgen“. Allerede 1405 nævnes dens første præst, herr Markvard, så da har formodentligt korpartiet været under tag, men først 1428 – sandsynligvis pinsedag – kunne kirken indvies af Fyns biskop, Navne Jensen Krigebusk. Den var endnu kun 4 hvælvingfag lang, men treskibet og med 2 korte tværskibe og 2 sidekapeller og var således meget bred i forhold til længden. Dette var så meget mere fremtrædende, som den var kullet; derimod bar taget én, senere to tagryttere. Af de omgivende huse eksisterer endnu 2, nemlig „Danmarks ældste præstegård“, der i hvert fald delvis går tilbage til Markvards tid, og hvori Hans Svensen nu flyttede ind, og den lidt ældre „Korsbrødregård“, der dengang havde kamtakkede gavle og kun var 18 m lang. Mellem husene løb en smal slippe parallelt med „Færgestræde“ (Adelgade) ned til „Barfreden“, et borgagtigt tårn ved byens grav.

Sådan var Hans Svensens omgivelser, da han bosatte sig i Nyborg; og han må have forstået at vinde sine sognebørns tillid, for allerede 1472 var han opmand ved en så delikat sag som et mageskifte (godsbytte) mellem væbnerne Morten Skinkel til Juulskov og Hindrik Friis til Stollinggård. Kontrahenterne mødtes i Nyborg præstegård d. 25. april med herr Hans og vidnerne Jens Bild af Hellerup og Peder Nielsen fra Kullerup samt præsten i Ringe, Hans Tomesen. I salær modtog Hans Svensen en gård fra hver af sine klienter – „én i Avnslev, som Moses boer paa oc een anden i Hiulbye, som Jens Knudsøn nu boer mod Wlffoltz fang“. Den sidste stedbetegnelse kan næppe være andet end det nu inddæmmede Holckenhavn nor, og „Wlffoltz“ er navnet „Ulfeld“, som herrerne til Kogsbølle begyndte at føre, og som sigtede til deres adelsvåben, fabeldyret Valraven, halv ulv og halv

Opslag i „Breviarium Lundense“. (Uppsala Universitetsbibliotek, fot.: Öhmann).

ørn. Dette nor var et stadigt stridens æble, til det 1489 blev til-
dømt Ebbe Andersen til Køgsbølle; medvirkende til det heldige
resultat har det nok været, at Ebbe på Fyenbo Landsting 1468
havde støttet kongen mod Axelsønnerne.

Ved siden af sine offentlige hverv dyrkede Hans Svensen ivrigt
litterære sysler. Et par år efter mageskiftet havde han håndskre-
vet et helt breviar og sluttede bogen med de selvfølede ord: „Ex-
plicit De sa(n)ct(is) p(er) to(tum) An(num) vig(ilia) Ass(ump-
tionis) be(atae) vir(ginis) p(er) me Jo(hannem) Swe(nonis) Cu(ra)-
t(um) nyborgen(sem) An(n)o Dom(ini) mcdlxxiii. et erit t(unc)
t(em)p(or)is A(n)nus jubi(leus).“ [Her afsluttes „(Proprium) de
sanctis“ for hele året gennem mig, Hans Svensen, sjælesørger i Ny-
borg aftenen til (festen for) den signede jomfrus (Maria) opta-
gelse i himlen det Herrens år 1474. Og ved denne tid bliver det
jubelår].

Bogen eksisterer stadig i Uppsala universitetsbibliotek (Cod Ups. C 447) under navnet „Breviarium Lundense“. Senere i Vadstena har han øget bogen med et par sider, og det nuværende bind er også udført der; men intet forbyder at antage, at „Farebogen“ i nyborgtiden havde det „posebind“, der er så karakteristisk for datidens farebøger. Den er tilegnet sankt Botulf (lat. Budolfus) og indeholder de talrige uddrag af Bibelen, som præster og ordensfolk skulle bede til fastsatte tider – også når man var „på farten“, deraf det danske navn. Set med bibliofilt øje er den middelgodt arbejde; de „store“ håndskrifteres tid var uigenkaldeligt forbi, og nede i Mainz var netop Johann Gutenberg ved at gøre sine første forsøg med løse typer. Men den er alligevel en interessant bog; således er „Fader vor“ og „Hil dig Maria“ skrevet på både latin og græsk – det første tilfælde, vi har af græske bogstaver på dansk sprogområde. Årstallet er utydeligt, men kan – jubelåret 1475 in mente – kun være 1474.

Vor Frue kirke blev i disse år udvidet med 2 hvælvingfag mod øst og i samme højde som resten af kirken. Desværre er kirkens flanker spoleret ved den hårdhændede restaurering 1870, men den prægtige østgavl kan vi stadig glæde os ved: Skønt flad mur er den fantastisk rigt varieret fra syldsten til det næsten gemytlige „messespir“, hvorfra klokken ringede under konsekrationen, d. e. når herr Hans under messen fremsagde indstiftelsesordene over brød og vin. Hovedringningen foregik derimod fra en klokkestabel i kirketorvets nordvesthjørne; tårn fik kirken først et århundrede senere. Også kirkens kalkmalerier stammer sandsynligvis fra det tiår, Hans Svensen var præst; desværre blev de fleste ødelagt under førnævnte restaurering; endnu er vi i stand til at skelne Gravlæggelse og Opstandelsen til højre for alteret, men samtlige blændinger skal have været dekoreret. Af datidens inventar eksisterer kun det store krucifiks på korets sydside med de 4 enestående relieffer i korsets firpasformede ender.

Rimeligvis har Hans Svensen ledet disse arbejder, men regnin-

gen betalt af Nyborgs borgere – fabelen om dronning Margrethe, som kirkens bygmester har intet hold i virkeligheden – og også i det mere verdslige klubliv understregede man, at Nyborg var en by i fremdrift. Af klubber – „Gilder“ – var der 3: Gertrudsgildet, der havde tilbygget kirken sit eget kapel, Knudsgildet der var viet Odenses skytshelgen, og det store Kalentegilde, viet Vor Frue. Da gilderne var stærkt religiøst prægede, kan vi sikkert regne Hans Svensen som medlem af det sidstnævnte, der endda var så eksklusivt, at kong Valdemar IV Atterdag og dronning Helveg lod sig optage som medlemmer 1350, en middelalderlig Rotary-klub. Navnet, der kommer af latin calendae, månedens første dag, hentyder sagtens til mødedagen; faldt denne på en onsdag (eller fredag), stod traktementet på sild og storfisk, ellers først på børste (skinke) og dernæst 2 ferske retter og steg. Måltidet sluttede med „færsk smör, ost oc kage“, og man skyllede ned med „ $\frac{1}{2}$ læst öll, som godt er“. Dette mål svarer til godt 6 hektoliter, så selv ved talrigt fremmøde har hverken „brødre“ eller „søstre“ tørstet. Mødelokalet eksisterer stadig; det er „Kalentekælderen“ under empirehuset på Storetorv, et smukt rum med 4 krydshvalv; dengang lå det i gadeplanet.

Borgerskabets offervilje synes steget med den øgede velstand, og 1480 har herr Hans kunnet hjemføre adskilligt gods til sin kirke, idet ridder Axel Lagesen Brok til Clausholm testamenterede 2 gårde i Nærå og 1 i Åsum mod årligt at få læst messe for sin sjæl. Både attest og kontrabrev er udstedt i Odense d. 29. januar og bevidnet af domprovsten, magister Hans Urne, præsten Hans Tomesen og Nyborgs kirkeværge, Hinrik Hinriksen; men begge pergamenter er gået tabt og kendes nu kun delvis gennem en afskrift fra 1650. Senere på året trådte præsten frem på Kullerup sognestævne for at få bekræftet en gave, der gik helt tilbage til 1405, hvor rider Zabel Kirchendrop havde skænket ikke mindre end 8 gårde til Vor Frue kirke for „evig messe“. Kontrakten var undertegnet af daværende sognepræst Markvard og atter ting-

lyst 1412 af dennes efterfølger, „heederligh mandt her Jens Siynssøn proust wti Aszenes oc Nyburgh“; men der synes at have været vanskeligheder med 2 af gårdene, som den fjerde sognepræst ved Vor Frue ønskede bragt i orden, før han forlod verden. Han har virkelig besluttet sig for at bytte den hyggelige – omend måske lidt spidsborgerlige – tilværelse i Nyborg med en munkecelle i det strenge Vadstena.

Her ville han nemlig absolut ikke komme til at føre playboyliv. Hans dag ville som præstemunk være minutiøst inddelt, hans føde den enklest mulige, hans bolig en celle kun lukket med et forhæng; thi nu blev han undergivet samfundets „generalkonfessor“, der i praktiske sager atter stod under abedissen. Men Hans Svensens store interesse var prædiken; sandsynligvis var han selv en udmærket prædikant, og intetsteds sattes i datiden denne kunst så højt som hos Birgittinerne. For herr Hans har de åndelige fordele opvejet de timelige krav, ja måske gjort disse tiltrækkende; den, der er født med en sølvske i munden, vil vel oftest kun arbejde på at befæste sin privilegerede stilling, alligevel har der til alle tider været åndsmennesker, for hvem dette ikke var nok. Motivet kan være stolthed – man vil vise, at man „kan“ – men kan også – og det var forhåbentligt tilfældet her – være ægte kærlighed til Gud. Under alle omstændigheder fik Hans Svensen rig lejlighed til at tilfredsstille sine litterære ambitioner, da han netop søgte moderklostret for homiletikkens skyld; det danske Maribo havde for så vidt været nærmere og lå dengang endda i Odense stift.

Hvornår forlod han Nyborg? En præst, Hans Sørensen, der nævnes 1480, kunne tyde på dette år, men han kan have været hjælpepræst eller ansat ved „Hellekirke“. Men d. 9. dec. 1483 var Peder Haar sognepræst ved Vor Frue, så da var herr Hans rejst. Meget kunne tyde på, at han de sidste 2–3 år før indtrædelsen var præst i det skånske Ystad. Men han glemte ikke sin gamle by. En prædikensamling, der har været i hans eje, bærer på forsatsbladet denne indskrift: Liber domini Johannis Swenonis

Nyborgensis plebanj (Sognepræst i Nyborg herr Hans Svensens bog). Det drejer sig om Petrus de Paludes: „Sermones“, en inkunabel trykt i Strassbourg 1485; dens fulde navn var „Sermones thesauri novi de Sanctis“, og den blev noget af en best-seller i datiden, opnåede ikke mindre end 8 oplag. Med datidens transportmuligheder in mente kan vi roligt regne med 3 måneder, før herr Hans modtog sin kære bog, da han længst havde forladt Nyborg. Fra sit ny opholdssted – lad det blot være Ystad – har han modtaget meddelelsen om, at pater Mattias Laurentiusson d. 3. februar var afgået ved døden. Pladsen i Vadstena var ledig.

Så stod Hans Svensen ved sit livs mål. Af biskop Henrik Tide-mann af Linkiöbing blev han d. 27. august 1486 iført præstemunkenes grå vadmelskjortel og den ligeledes grå kappe, der på ryggen bar et rødt kors med hvid skive, det indviede alterbrød. Han var nu medlem af det store kommunitet på 12 præster med generalkonfessor i spidsen, 4 diakoner, 8 lægbrødre og 60 nonner med abedissen; tallene er symbolske, 12 apostle + Paulus + 72 disciple; abedissen var stedfortræder for Jomfru Maria og havde det afgørende ord i timelige sager. Hovedopgaverne var indadtil den strenge liturgi og videnskabelig syssel, udadtil den mest vidtstrakte sjælesorg. Sproget inden for liturgien var derfor latin, mens der prædikedes på svensk; efterhånden medførte unionen, at dette ændredes til det „skandinavisk“, der er genopstået i vor tid.

Året efter hjemsøgte Vadstena af en svær ildsvåde, der lagde en stor del af byen i aske. Klosters indvånere –og deriblandt sikkert herr Hans, der, som vi skal se, også var en praktisk mand – ydede en stor indsats i genrejningsarbejdet; og det er påfaldende, at disse folk, der mestendels rekrutteredes fra magteliten, viste en social sans, som de dengang vel kun delte med franciskanerne. Men de kunne selv læse i Birgittas „Revelationes“: „Ve de mäktiga, när GUD skall ge dem sin dom! Almogen är tålig,

men försmås av alla“. Til gengæld må det have været en kolossal fest for kloster og by, da Rom d. 31. juni 1489 kanoniserede Birgittas næstældste datter, Katharina. „Sankt Karin“s højtidelige skrinlæggelse fandt sted i klosterkirken samme år den 3. august.

Ved translationen var tilstrømningen enorm; ikke blot var den store kirke stopfuld, men der måtte fra friluftsamboens prædikes for de skarer af pilgrimme, der ikke kunne få plads. Også ved årets store kirkefester måtte de udvendige prædikestole tages i brug, så herr Hans har haft rigeligt at gøre. Ikke mindre end 3 store bøger med prædikensamlinger fra hans hånd er bevaret fra disse år (Cod. Ups. C 295, 450 og 451), og han synes strax efter sin indtrædelse at have taget fat ved den skrivepult, hvor han skulle komme til at tilbringe så mange timer. I det førstnævnte bind skriver han fol. 104, at denne prædiken er skrevet for Kyndelmisse 1487, og det fremgår af 382, at den er afsluttet i „niendeåret for hans vielse“, hvilket må blive 1495. Sproget er overalt latin, for så kunne bogen anvendes i hele Europa, men de utallige marginalgloser med nøgleord og mnemotekniske betegnelser viser tydeligt, at prædikenerne skal holdes på modersmålet. Smukkest af samlingerne er midterbindet, men det skyldes nu ikke herr Hans. 14 blade, 77–99, er af pergament og beskrevne med smuk, gotisk missalskrift, der får Hans Svensens håndskrift til næsten at virke klodset; tilmed er de udstyret med overdådige sorte, violette, gule og røde initialer (begyndelsesbogstaver) og nederst på slutbladet ordene „Orate pro me kig,“ „bed (alle) for mig K. I. G.“ Det er mestersignaturen, og den skal sigte til nonnen Katarina Johansdotter Gudmundsson, en datter af Vadstenas borgmester, Jöns Gudmundsson, der var ordenssøster i klostret. Formodentligt har herr Hans dikteret hende teksten, men søsteren kan for så vidt have været lige så lærd; og navnlig lagde Birgittinerne enorm vægt på kendskab til Den hellige Skrift. En fuldstændig oversættelse til svensk af Det gamle Testamente udgik fra Vadstena, og vi

kender brudstykker af en dansk fra Mariager, så det var noget af en tilsnigelse; når Morten Luther erklærede, at han som den første „havde draget Bibelen frem under bænken“.

Det har sikkert været ganske efter Hans Svensens hjærte, da Sveriges første bogtrykkeri 1495 blev indrettet i Vadstena, og hans navnebror, Kong Hans's besøg i klostret 1498 har i hvert fald været en begivenhed; men hans meste tid synes at være tilbragt ved skrivepulten eller på prædikestolen. Som ældre mand fik han imidlertid 1510 et ubehageligt hverv: Der var i datterklostret Munkaliv ved Bergen opstået strid med de danske brødre, der hævdedes at undertrykke nordmændene; en ikke usædvanlig anklage på Unionstiden og ét af de punkter, der sluttelig ødelagde Margrethes værk. Hans Svensens rolle var således det utaknemmelige midlerstadium; som danskfødt var han tilmed susppekt for nordmændene. I et brev til moderklostret beder han om snarest at blive hjemkaldt til Vadstena, for nu har striden bredt sig til Bergen; tre danske, „thre huasso tisla“ synes særligt ondartede, og han føler sig endog truet på livet. Derpå, beder han, vil han gerne sendes til det finske kloster, Nådendal, der har lidt under en pest; frisk drikkevand må kunne ophjælpe samfundet, og selv har han jo erfaring i at bygge vandledninger!

Han nåede aldrig Finland; året efter døde han i Vadstena. Men den sidste sætning er interessant. Den lærde præst var også bevandret i praktiske hverv, idet han havde erfaring i den kunst at bygge vandledninger. Når man ved, hvor kompliceret Nyborgs vandforsyning er, og hvorledes den allerede tidligt i Middelalderen har krævet omfattende ledningsanlæg, er det nærliggende at mene, at Hans Svensen fik en stor del af sine erfaringer i det tiår, han var sognepræst i den skønne, østfynske by.

Litteraturangivelser:

- Johannes Jørgensen: Den hellige Birgitta af Vadstena I–II, Kbhv. 1941.
samme: Romerske Helgenbilleder, afsnit IV, Kbhv. 1902
Johanne Skovgaard: Den hellige Birgitta, Kbhv. 1921.
Gustaf Näsström: Fornä Dagens Sverige, Stock. 1941.
Helen Engelstad: Messeklær og alterskrud, Oslo 1941.
A. V. Lundberg: Vadstena, Omberg oc Alvastra antekningar, Vadst. 1900.
H. N. Garner: Atlas over danske klostre, Kbhv. 1968.
Curt Wallin: Johannes Svenonis d. y. en litterär dansk, Lund 1970.
Preben Hahn-Thomsen: Nyborg i 800 år I, Nbg. 1971.
Bogvennen, 1949, bd. IV.

En særlig tak til pastor Curt Wallin, hvis bog danner grundlaget for denne artikel, og til universitetslektor Tore Nyberg for værdifulde oplysninger.